

לא תתורו

חינוך בעניינים צנועים

מאת

יהודה ברנדס

מתוך:

על פי דרכו

אסופת מאמרים על ערכו של היחיד וחינוכו

הוצאת תבונות

אלון שבות תשס"ט

לא תתורו – חינוך בעניינים צנועים¹

אחד הנושאים הקשים ביותר להתמודדות במערכת החינוך בכלל ובחינוך הדתי בפרט הוא החינוך בענייני אישות, שבחרנו לקרוא לו כאן 'חינוך בעניינים צנועים'. עניינים אלו, שהצנעה יפה להם, ומידת הצניעות כרוכה בעקבם בעולמה של תורה, מן הראוי היה שלא יעסקו בהם בפרהסיה: "אין דורשין בעריות בשלשה" (חגיגה פ"ב מ"א). עם זאת, אי-אפשר להשאיר את הנושא מופקר לידי התרבות הכללית הפרוצה שבתוכה אנו חיים, ועל כן עלינו לדון בנושא זה גם במסגרת של יותר משלושה. אכן, בשנים האחרונות התרבו תכניות לימודים העוסקות בנושאים אלו ומיועדות למערכת החינוך הדתית והתורנית, בעקבות תכניות דומות הנלמדות בחינוך הכללי אמנם, מדובר במגמות שונות בתכלית: התכניות הכלליות מיועדות להכשיר את התלמידים לחיים בחברה 'פתוחה' ומתירנית, ואילו התכניות של החינוך הדתי מיועדות דווקא להכשיר את התלמידים להתמודדות כנגד הערכים של החברה המתירנית המציפה אותם מכל עבר.

מאמר זה מתאים למסגרות תורניות של בנים, אולם ניתן להבין ממנו מהי הגישה הכללית המצופה מן המחנכים בתחום הזה, לרבות מחנכות לבנות.

חובת הלימוד

ראשית חכמה, עלינו להבהיר למורים את עצם החובה לעסוק בנושאים אלו, ולא להסתתר מאחרי חובת הצניעות ולהניח שהתלמידים ייפגשו עם הדברים בבוא העת, בדרכם.

המדרש שלהלן מוכר, באופן חלקי, מפירוש רש"י לתורה. דווקא החלק שחסר בפירוש רש"י חשוב לענייננו:

¹ מאמר מתוך הספר 'על פי דרכו' אסופת מאמרים על ערכו של היחיד וחינוכו. יהודה ברנדס, הוצאת תבונות, אלון שבות תשס"ט.

ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה' (בראשית כ"א, ז) – ...שרה היתה צנועה יותר מדאי, אמר לה אבינו אברהם: אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך, כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה עושה נסים. גילה דדיה, והיו נובעים חלב כב' מעיינות. היו מטרונות באות ומניקות את בניהן, והיו אומרות: אין אנו כדי להניק מחלב הצדקת.²

הביטוי המופלא של המדרש: "היתה צנועה יותר מדאי", ותגובתו של אברהם: "אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך", מלמד שישנם מצבים וזמנים שבהם יש לוותר על מידת הצניעות לטובת ערכים דחופים יותר. במקרה שבמדרש היה מדובר בסילוק חשד הממזרות מיצחק. במקרה של הדור שלנו, העילה לוותר מסוים על מידת הצניעות ולבחירה בעיסוק בריש גלי בעניינים צנועים, הוא הצורך ההכרחי להציב עמדה ברורה ובהירה של תורה כנגד שיטפון המתירנות המקיף את ילדינו וצעירינו מכל עבר. אי-אפשר להשאיר את התלמידים בתודעה, שבעוד החברה הכללית מוכנה כביכול להתמודד באומץ עם נושאי המיניות, החברה הדתית חוששת מכך. יתר על כן, נוצר בטעות רושם, שהתורה מתייחסת אל כל הנושא הזה כנושא פגום ופסול, שיש להתרחק ממנו עד הקצה. התלמידים גדלים בתודעה שמתאימה, לכל היותר, לעמדה שהביע הרמב"ם במורה נבוכים ביחס לנושא האישות, עמדה של דחייה, הרחקה וצמצום.³ בניגוד לשיטה חריגה זו, דרך המלך של התורה, מאז "וידע אדם עוד את אשתו" (בראשית ד', כה), דרך יחסם של חז"ל למצוות עונה ולחובות האיש לאשתו והאישה לבעלה, ועד יחסם של מקובלים וחסידיים, רואה ביחסי האישות יסוד מוסד לקיום העולם, ובמעשה הזיווג והקשר האינטימי שבין אשתו לאשתו מצווה, שמחה ואפשרות להתקדשות יתרה. את כל אלה חייבים ללמד עוד לפני שמוחם של התלמידים מיטמטם בתפיסה הפרוצה והגסה של המיניות הבהמית המשווקת בטלוויזיה ובאתרי האינטרנט, ולפני שהם מסגלים לעצמם את המחשבה, שהשמחה והחיות נמצאים בחוץ, ואילו בפנים, בעולמה של תורה, נידון הנושא להשתקה, לגינוי ולדיכוי.

2. בראשית רבה פרשה נג ט, מהד' תיאודור־אלבק עמ' 564.

3. מורה נבוכים חלק ג פרק מט.

חז"ל באגדה הדגישו עד היכן מגעת חובתו של הרב ללמד את תלמידו נושאים שהצניעות יפה להם:

תניא, אמר רבי עקיבא: פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע לבית הכסא, ולמדתי ממנו שלשה דברים: למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב, ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל. אמר ליה בן עזאי: עד כאן העזת פנים ברכך! אמר ליה: תורה היא, וללמוד אני צריך. תניא, בן עזאי אומר: פעם אחת נכנסתי אחר רבי עקיבא לבית הכסא, ולמדתי ממנו שלשה דברים... אמר לו רבי יהודה: עד כאן העזת פניך ברכך! אמר לו: תורה היא, וללמוד אני צריך. רב כהנא על, גנא תותיה פורייה דרב [=רב כהנא נכנס, שכב תחת מיטתו של רב]. שמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו [=שמע אותו שדיבר וצחק עם אשתו ואחר כך שימש מיטתו]. אמר ליה: דמי פומיה דאבא כדלא שריף תבשילא! [=אמר לו: דומה פיו של אבא כמי שלא טעם תבשיל – כ'אדם רעב, כמו שלא שמת מטתך מעולם, שאתה נוהג קלות ראש זה לתאותך (רש"י)] אמר לו: כהנא, הכא את? פוק, דלאו ארח ארעא [=אמר לו: כהנא, אתה כאן? צא, שאין זו דרך ארץ!]. אמר לו: תורה היא וללמוד אני צריך (ברכות סב ע"א).

ספק בעיניי אם המעשה המסופר כאן אירע כצורתו או שמא זו הפרזה אגדית. בין כך ובין כך, ברור שהאגדה מבקשת להורותנו, שחובתו של הרב ללמד את התלמיד גם את הנושאים הצנועים ביותר, וסקרנותו של התלמיד אינה פסולה, אלא אדרבא, משקפת רצון כן ואמתי לדעת מה דרכה של תורה גם בעניינים הללו. זאת ועוד, הסיפור האגדי מלמדנו, שאין דרך ללמד דברים אלו בלי מידה מסוימת של חשיפה מצד המורה. המורה אמנם אינו נדרש להכניס את תלמידו בפועל יחד עמו לבית הכיסא או להבדיל לחדר המיטות שלו, אולם ברור שאם מתקיים בכיתה שיח כן וישיר עם התלמידים, הם יבקשו להבין מה מתרחש בעולמו של המחנך. אם המחנך יהיה פוריטני וביישן, ויחוש אי־נוחות בדיון הזה, לא יעלה בידו להגיש לתלמידים תמונה הוגנת של תפיסתו. יתר על כן, השניות שבין אמירותיו לבין שפת הגוף

וסגנון ההצנעה שלו עשויים לעורר אצל התלמידים את התחושה, שתורתו אינה אמת אלא מן השפה ולחוץ.

בעיית ההרהור

כאשר כבר עוסקים בענייני אישות בכיתה, קיימת נטייה לברוח אל הכללי והמופשט, או אל זמנים ומצבים הרחוקים מרחק רב מעולמו של התלמיד. התלמיד והתלמידה בגיל התיכון אינם נזקקים ללימוד הלכות נישואים, נידה וטבילה, שכן עניינים אלו רחוקים מעולמם. כך לפחות יש לקוות. לעומת זאת, הם טרודים הרבה יותר במתח שבין המינים ובשאלות האופייניות לגיל ההתבגרות. ברור שלמורים נוח יותר להתייבב בפני התלמידים כאנשים נשואים שעולמם שלם והרמוני, וליצור את הדימוי שהם רחוקים מאוד מן העולם שבו חיים תלמידיהם. אולם ברור מאידך גיסא, שכל מורה ומורה היו פעם מתבגרים וחוו את הבעיות המטרידות את תלמידיהם באותה עצמה. האם ישכילו המורים לשוחח בפתחות עם התלמידים על הנושאים המטרידים אותם באמת? בפסקות הבאות אבקש לדון באחד מאותם נושאים מרכזיים המעסיקים את הבנים המתבגרים ללא הרף.

האיסור להסתכל בנשים ולהרהר בהן מפורש בהלכה ובספרי המוסר, ובהשקפה ראשונה אפשר לפתוח בו את הדיון עם בני הנוער. ניתן להציגו למשל באמצעות אחד המקורות המסכמים אותו בבהירות – דבריו של החסיד רבנו יונה גירונדי, המצוטטים בבית יוסף ומשמשים מקור להלכה שבשולחן ערוך:

כתוב בארחות חיים⁴ בשם רבנו יונה:⁵ אסור להסתכל באשת איש מן התורה, שנאמר 'ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם' (במדבר ט"ו, לט). ואסור להסתכל בפנויה מדברי קבלה, שנאמר: 'ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה' (איוב ל"א, א). וכל המסתכל באשת איש מכשיל ומכחיש כח יצרו הטוב, והודו נהפך עליו למשחית, שכן אמרו רז"ל:

4. חלק ב הלכות ביאות אסורות סימן יג.

5. איגרת התשובה, מהד' זילבר, ירושלים תשכ"ב, עמ' כז-כט.

'כל המסתכל בעריות קשתו ננצרת' (סנהדרין צב ע"א). ואשר לא נשא עיניו אל אשת איש, זוכה ותחזינה עיניו בנועם ה' מידה כנגד מידה, שכך אמרו רז"ל: ⁶ 'כל הכובש עיניו מן העריות, זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר: 'עוצם עיניו מראות ברע' (ישעיהו ל"ג, טו), ונאמר אחריו: 'מלך ביפיו תחזינה עיניך' (שם, יז). ואסור מן התורה להרהר באשה ואפילו פנויה, וחמור הרהור פנויה ממגעה, שעל ההרהור עובר בלאו מן התורה, שנאמר: 'ונשמרת מכל דבר רע' (דברים כ"ג, י), ופירשו רז"ל: 'שלא ירהר ביום ויבוא לידי טומאה בלילה' (עבודה זרה כ ע"ב).⁷

פתיחת כזו של הדיון מובילה דרך חינוכית, התופסת את תפקידו של המחנך כמייצג את צו התורה, וממקדת את עבודת החינוך בהנחלת הערכים האלו לתלמידים. המחנך בדרך זו יחזור ויטיף לתלמידים על האיסור החמור של ההרהור ושל ההסתכלות, ויזהיר מפני צורות שונות של התנהגות המובילות לקראת הרהור, כמו צפייה באתרים אסורים ובתכניות פסולות. המהדרים ידברו על החובה להתרחק מן הנשים מאוד מאוד ולהימנע מכל חברה מעורבת.

אולם קיימת גם גישה אחרת, כזאת שיוצאת מן ההנחה שהמחנך איננו רק צינור להעברת השפע מהר סיני אל התלמידים העומדים בתחתיתו, בבחינת כפויי הר כנגיית, אלא גם זה שמתווך בינם לבין התורה, ואמור לסייע להם בהתמודדות הקשה עם איסוריה. למי שמעוניין לילך בדרך הזו, נציע כאן מספר מקורות שיחזקו אותו בדרכו.

אמר רב עמרם אמר רב – שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום: הרהור עבירה, ועיון תפלה, ולשון הרע (בבא בתרא קסד ע"ב).

כבר בגמרא אנו שומעים מפי גדולי האמוראים, שהרהור עברה הוא מן הדברים שאין אדם ניצול מהם אף לא יום אחד בחייו. בהצבתה של עברה זו יחד עם עיון תפילה – שלדעת רבים מהמפרשים פירושו חוסר כוונה מלאה בתפילה – ועם לשון הרע, כבר ניכר שהיא הופרדה מן השלישייה החמורה

6. מעין זה מופיע בויקרא רבה פרשה כג, מהד' מרגליות עמ' תקמח.

7. בית יוסף אבן העזר סימן כא אות א.

והנוראה של גילוי עריות, עבודה זרה ושפיכות דמים, והוצבה בהרכב אחר. אמנם, ישנה הקבלה מסוימת בין שלוש העברות שנוכרו לבין שלוש העברות החמורות: אפשר לתאר את הכישלון בעיון תפילה כענף של עבודה זרה, שהרי העומד לפני ה' משתף בהרהוריו גם מחשבות זרות, את הכישלון בלשון הרע אפשר לראות כענף של שפיכות דמים, שהרי "כל המלביץ פני חברו ברבים כאילו שופך דמים"⁸, ואילו הכישלון בהרהור עברה עשוי להיחשב כסניף של גילוי עריות. בכל זאת, עברות אלו 'רכות' יותר ומאיימות פחות משלוש העברות הקשות, בפרט לאור העובדה שכבר האמוראים ציינו שקשה להימנע מהן.

בימי הראשונים רווחה הדעה, שבחורים צעירים מתקשים מאוד להימנע מהרהור אישה, ומכיוון שאסור להרהר בעת שמניחים תפילין, הורו לבחורים שלא להניח תפילין, אף לא בזמן קריאת שמע, אם אינם יכולים להימנע מהרהור, כשם שחולה מעיים אינו רשאי להניח תפילין. כך כתב תלמידו של המהר"ם מרוטנבורג, רבי שמשון ברבי צדוק:

ועל הבחורים המהרהרים בקריאת שמע לא יניחו תפילין, דאפילו חולי מעיים אסור להניח, וכל מי שאינו יכול לשמרן שלא יפח בהם ושלא יישן בהם, כל שכן שלא ינהג בהם קלות ראש בתאות נשים.⁹

בספר מהרי"ל מוצאים עמדה קיצונית עוד יותר. המהרי"ל התקשה, איך בכלל מתירים לבחורים רווקים או לנשואים צעירים להניח תפילין, הרי ברור ש"יצרם תקפם עליהם", ואין הם יכולים להימנע מלהרהר בעת שהם מניחים תפילין. מדבריו משתמע שאכן היו מקומות שבהם בחורים צעירים לא נהגו להניח תפילין מסיבה זו.

אמר מהר"י סג"ל, שהוקשה לו על הבחורים שאין נשואין עדיין לנשים שהם מניחין תפילין, וגם הנשוי כבר ועדיין רך בשנים לא ניחא שיניחם,

8 בבא מציעא נח ע"ב, ועיין: מגן אבות לרשב"ץ פ"ג מט"ו.

9 תשב"ץ קטן, סימן רעג.

מפני שיצרן תקפם עליהן, והתפילין צריכין גוף נקי שלא להרהר בעודן עליו, ותמיהני מאין הרגלים שמניחין כ"כ בינקותן.¹⁰

יש לזכור שבימיו של המהרי"ל, בשלהי ימי הביניים בגרמניה, עדיין לא היו בעולם בתי קולנוע, ולא היו בבתים מכשירי טלוויזיה או מחשבים המחוברים לאינטרנט. אפילו חוברות מצולמות לא היו בהישג ידו של אדם. אך היצר כבר היה קיים. שום דבר לא התחדש בתחום הזה מיום שאדם הראשון גורש מגן העדן ועד ימינו. הכלים החיצוניים השתכללו משהו, אבל מסתבר שגם בעולם ה'פרימיטיבי' של ימי הביניים מצאו הבחורים הרווקים דרך להרהר באסור להם. היצר אינו זקוק למכשירים חיצוניים על מנת להתקיים בנפשו של האדם. אדרבה, המכשירים מנצלים את קיומו של היצר על מנת להפיץ את 'סחורתם'.

עמדה זו של חכמי אשכנז הקדימה במאות שנים את ממצאי המחקרים של העת החדשה, שבחורים צעירים נוהגים להקדיש למחשבות בנושא אישות נתח זמן רב ביותר מתוך שעות ה'ערות, וכמובן, גם משעות הלילה. הדבר ברור: מדובר ביצר החזק ביותר של האדם, שמופיע בראשית גיל ההתבגרות, ואינו ניתן לביטוי לגיטימי עד גיל הנישואים, בממוצע – כעשר שנים מאוחר יותר. עשר שנים עם יצר ללא אפשרות לגיטימית לפורקן! מי הקדוש שיכול לעמוד בדרגתו של יעקב אבינו?¹¹

גם בין חכמי הספרדים בצפון אפריקה הייתה זו מוסכמה מקובלת, שהבחורים אינם יכולים להעמיד עצמם מלהרהר, ויש למצוא היתר לשתפם בחיי הקדושה של הקהילה. הרשב"ץ מתאר שאלה שנשאל מקהילה אחת:

הקהל הסכימו, שכל מי שהוא בחור לא יקרא בתורה עד שישא אשה, אם מפני כבוד התורה כדי שתתכבד בגדולים, או מפני חשש איסור, שאי אפשר לו בלא הרהור, כיון שאין פת בסלו. וקצת מהקהל מקטרגים ואומרים, שאסור לעכב את הרבים מלעשות מצוה. ולפי דעתו, אילו היה יחיד מעכב היה בר נדוי, אבל צבור רשאי להסיע על קיצותו, כדין ושלא

10. ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות ציצית ותפילין אות י.

11. שיכול היה להעיד על בנו הבכור שהוא "פחי וראשית אוני" (בראשית מ"ט, ג) - יבמות עו"א.

כדין] = לקבל על עצמם הסכם מחייב, על פי דין תורה או שלא על פיו].¹² אחר אשר כונתם רצויה לעשות סייג לכל יפרצו לקרות בתורה ושרץ בידם.¹³

בקהילה שממנה הגיעה השאלה, התקבלה החלטה שלא לאפשר לרווקים לעלות לתורה, והשואל מתלבט, שמא יש לבטל החלטה זו, המונעת מן הרווקים לקיים מצווה, או אפשר, שמאחר שיש סמכות לקהילה לקבל החלטות אפילו הן נגד דין התורה, החלטה זו מחייבת ואין לבטלה. הרשב"ץ משיב כך:

אם הקהל הסכימו כן והטילו חרם בהסכמתם, חל החרם. ואין זה נשבע לבטל את המצוה, שהקריאה בצבור מתקנת סופרים היא, ושבועה חלה על מצות דרבנן, כדמוכח בפ"ג דשבועות (כג ע"ב) ובפרק בתרא דיומא (עג ע"ב).

עד כאן דן הרשב"ץ בסמכות הקהילה לקבל תקנה כזו, ומסקנתו היא שהדבר מצוי בסמכותה. מכאן ואילך הוא דן בעצם הדבר, האם התקנה הזו ראויה:

ומה שטענת בזה מפני שאין לו פת בסלו, אינה טענה לאסרו בלא הטלת חרם, שהרי בטלוח לטבילותא, ובעלי קריין מותרים לקרות בתורה, שנאמר: 'הלוא כה דברי כאש' (ירמיהו כ"ג, כט), כדאיתא בפרק מי שמתו (ברכות כב ע"א), ואפילו בעלי עבירה אינן אסורין לקרות בתורה, וכל שכן ילדים שאי אפשר להם בלא הרהור, ומותרין להניח תפילין ולקרות ק"ש.

והכי מוכח בפ' הישן (ברכות כו ע"ב), דלא אסר רבי יוסי להניח תפילין אלא לילדים ונשותיהם עמהם, שמא יבואו לידי הרגל עבירה וישמשו ותפילין בראשם ובזרועותיהן, אבל בלאו הכי שרי. אבל אם הצבור הסיעו על קיצותן בזה, רשאיין הן בכך (בבא בתרא ח ע"ב).

12 עיין: בבא בתרא ח ע"ב; שולחן ערוך חושן משפט סימן רלא סעיפים כז-כח.

13. שו"ת תשב"ץ חלק ב סימן רסא.

לדעתו של הרשב"ץ התקנה אינה מוצדקת. הוא אינו חולק על הנחת היסוד, שרווקים צעירים אינם יכולים בלי הרהור, אלא שלדעתו אין לבטלם משום כך מלקרות קריאת שמע ולהניח תפילין, ואף לא למנוע מהם לקרוא בתורה בציבור, שכך היא מסקנת הגמרא במסכת ברכות, שביטלו את חובת טבילת עזרא, ושבעלי קרי מותרים לקרוא בתורה, ללמוד ולשנות, גם בציבור, שכן דברי תורה אינם מקבלים טומאה. רק לצעירים נשואים שנשותיהם עמם אסרו להניח תפילין, שמא יבואו לשמש עמן לפני שיחלצו את התפילין!

חכמי הראשונים הניחו כמובן מאליו שבחורים צעירים מהרהרים, וחלקם ודאי בעלי קריין, ואף על פי כן לא מנעו מהם השתתפות בחיי הקהילה ובמסגרות הלימוד. נזכור שוב, מדובר היה בעולם שיחסית לזמננו הוא מופת הצניעות. נשים לא יצאו לרחובות בלא להיות עטויות בגדים וראשן מכוסה, ולפעמים אף פניהן רעולות. מדובר גם בחברה שבה גיל הנישואים היה סמוך לגיל בר מצווה, ולא כבימינו, שפרק הזמן מאז התחלת פעולתם של ההורמונים הרלוונטיים ועד הנישואין ארוך ביותר.

דעה זו רווחה לא רק בקרב הראשונים, אלא קיימת עד היום, בחצרות החרדיות והחסידיות הקיצוניות ביותר. ר' יצחק יעקב וייס, אב בית הדין של העדה החרדית בירושלים ומקורבו של האדמו"ר מסאטמר, נדרש אף הוא לשאלת הנחת תפילין על ידי רווקים, וכתב כך:

אמנם נראה דלפי המנהג, גם בחסידים ואנשי מעשה, דמכל מקום הבחורים לא נהיגו להניח תפילין דרבנו תם, וכבר חשבתי הטעם, ומצאתיו בספר תורת חיים (לר"ש סופר, סימן לח אות ה), על פי מה דאיתא בשלחן ערוך שם (אורח חיים סימן לח סעיף ד), דהמניח תפילין צריך ליהדר מתאות אשה, ואם אי אפשר לו בלא הרהורים מוטב שלא להניחם, עיין שם, ועל כן הוקשה לו למהרי"ל על בחורים שאינם נשואים עדיין שמניחים תפילין, אבל בתשב"ץ (חלק ב סימן רסא) מבואר דאף אם בודאי יהרהרו יניחו תפילין. ועל כל פנים מידי ספיקא לא נפקא [= מידי ספק לא יצאנו], על כן בתפילין דרש"י, שהם מחויבים על פי הדין, אין לפוטרים משום ספק דשמה יהרהרו, ויכופו עצמם שלא יהרהרו, אבל בתפילין דרבנו תם, דמניחין רק בשביל ספק, הרי יש ספק

גדול אם אינו פטור מלהניח תפילין, על כן אינם מניחים. ואף לפי שיטת המקובלים, דגם תפילין דרבנו תם הוי ודאי חיוב, יש לומר על פי מה שהביאו בשם האר"י הקדוש זלה"ה, דתפילין דרבנו תם המה במדריגה עליונה משל רש"י, אם כן יש לחוש יותר להרהור בהם, על כן אינם מניחים.¹⁴

גם הגאב"ד של העדה החרדית מכיר בכך, שבחורים שאינם נשואים קרוב לוודאי שיהרהרו, אלא שלדעתו מאחר שהם חייבים מן התורה במצוות תפילין, יש להורות להם להניחם, ולהניח שיוכלו לכוף עצמם שלא להרהר בפרק הזמן של הנחת התפילין. ברם, הוראה זו אינה נוגעת אלא לתפילין של רש"י, שהם חובה גמורה, אבל תפילין של רבנו תם אין להניח. ממה נפשך: אם מניחים אותם מפני הספק, שמא הם התפילין הנכונים, אין ספק תפילין דוחה כמעט ודאי של הרהור; ואם מניחים אותם מפני המעלה הגדולה שהמקובלים מייחסים להם, איך יעלה על הדעת שניח לבחורים להניחם, כאשר אי אפשר לצפות מהם לרמה כזאת של קדושה?

תפקידם של מקורות אלו הוא להבהיר לתלמידים הצעירים, שהם אינם רשעים ופושעים, שהמצב שבו הם נתונים נורמלי וטבעי ביותר, ושאינן הם מצווים להיות שרויים כל ימיהם בנקיפות מצפון ובדיכאון על חוסר היכולת שלהם להתקדם במעלות הרוחניות, הטהרה והקדושה. אפשר להתקדם, אפשר להתעלות, וצריך לדעת שיש תחום אחד שקשה מאוד מאוד להתקדם בו, ושכל צעד קטן בכיוון הקדושה בתחום זה הוא הישג גדול ורב.

סדרי החיים

בעקבות ההבנה הזו מן הראוי להסביר לתלמידים, שגם אין מצפים מהם להפוך למלאכי השרת ולחיות את חייהם בפרישות קיצונית. לשם כך ניתן ללמוד תשובה שהשיב הרב משה פיינשטיין, גדול הפוסקים בדור הקודם

14. שו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן קמד.

בארצות הברית, לאדם ששאל אותו אם הוא רשאי לנסוע בתחבורה ציבורית בשעות העומס, כאשר צפיפות הגברים והנשים רבה. וזו לשונו:¹⁵

בדבר הליכה בסאבוויי [= רכבת תחתית] ובבאסעס [= אוטובוסים] בזמן שהולכים בני אדם לעבודתם, שנמצאים שם אנשים ונשים דחופים זה בזה, שקשה מליזהר מנגיעה ודחיפה בנשים, אם מותר אז ללכת בשעות אלו שם.

הנה מצד הנגיעה ודחיפה בנשים אז ליכא שום איסור, משום דאין זה דרך תאוה וחבה, וכל איסור נגיעה בעריות הוא – אף להרמב"ם שסובר שהוא בלאו ד'לא תקרבו' דאורייתא – דוקא דרך תאוה, כמפורש בדבריו ריש פרק כ"א מאיסורי ביאה. ומשמע שבלא דרך תאוה ליכא אף איסור מדרבנן, שלא הזכיר זה. ומפורש כן בש"ך יו"ד סימן קנ"ז סק"י, שהרי כתב הש"ך ראייה ממה שמצינו שהאמוראים היו מחבקים ומנשקים לבנותיהם ואחיותיהם...

ולכן צריך לומר שבלא דרך תאוה לא אסרו כלל, דלא נחשב זה קריבה לגילוי ערוה כלל, משום שהנגיעה שלא לתאוה וחבה לא יביא כלל לגילוי ערוה, והאיסור נאמר 'לא תקרבו לגלות ערוה' (ויקרא י"ח, ו), שפירושו כתב הרמב"ם: 'כלומר לא תקרבו לדברים המביאין לידי גילוי ערוה' (הלכות איסורי ביאה פכ"א ה"א), ולא ראו צורך לאסור זה כלל אף מדרבנן...

אלא ודאי שבלא דרך תאוה ליכא איסור אף לא מדרבנן... ולכן לא שייך לחוש מללכת בסאבוויי ובאסעס בשעת הליכה לעבודה שדחוקים ודחופים אנשים ונשים, אף שלא יוכל ליזהר מנגיעה ודחיפה בנשים, שהנגיעה בלא מתכוין מחמת שאי אפשר לו ליזהר, אין זה דרך תאוה וחבה...

וכן ליכא איסור מהאי טעמא גם לישוב אצל אשה כשליכא מקום אחר, דגם כן אין זה דרך תאוה וחבה...

15. שו"ת אגרות משה חלק אבן העזר ב סימן יד.

עד כאן מדבר הר"מ פיינשטיין על אדם רגיל, שנוסע באוטובוס כדבר שבשגרה, ואינו מוטרד באופן מיוחד מנוכחותן של נשים בקרבתו.

אבל אם יודע שהוא יבוא לידי הרהור, יש לו למנוע מללכת אז אם אין נחוץ לו.

ואם מוכרח לילך אז גם כן לעבודתו, אין לאסור לו אף בכי האי גוונא, ויתחזק להסיח דעתו מהן ולהרהר בדברי תורה, כעצת הרמב"ם שם הי"ט, ועל זה יוכל לסמוך ולילך לעבודתו.

כאן הוא מתקדם עוד שלב וטוען, שגם אם מדובר באדם שיודע שנוכחות הנשים בצפיפות באוטובוס עלולה לגרום לו להסתכל ולהרהר, יש לו להימנע מנסיעה במידת האפשר, אך אם הוא חייב לנסוע לעבודתו, ומן הסתם גם לצורך חשוב אחר, אין לאסור זאת עליו, ועליו להשתדל להימנע מן ההרהורים האסורים.

המדרגה הבאה היא אדם שממש אינו יכול להעמיד עצמו:

ואם יודע שטבעו רע ויבוא מזה לידי קישוי אבר – אסור לו לילך אז גם לעבודתו.

אכן, מי שמצוי במצב שכזה אסור לו לנסוע באוטובוס. אולם, מוסיף הר"מ ואומר, זהו מצב לא תקין ולא ראוי:

אבל חס ושלום לאדם להיות כן, דבא זה מבטלה, כדאיתא בכתובות דף נט על האשה, והוא הדין על האיש. וצריך לעסוק בתורה ובמלאכה ולא יהיה כן.

כלומר, הנחת העבודה של הר"מ פיינשטיין היא, שאדם נורמלי לא אמור לחשוש מנסיעה באוטובוס בשעת הצפיפות, ואם הוא מגיע למצב שבו נסיעה שכזאת גורמת לו לעוררות יתרה, עליו לתקן את דרכיו במקום אחר – בהשתקעות בלימוד ובמלאכה.

ברור שהר"מ פיינשטיין אינו חולק על האמור לעיל, בדבר הנטייה של בחורים להרהר. יש להניח שכוונתו היא, שלעניין זה, של הנטייה של בחורים צעירים להרהר בעניינים אלו, אין הבדל בין היושב בבית המדרש לבין הנוסע

באוטובוס. כל דבר עשוי לגרות את מחשבותיו ורגשותיו של נער צעיר ותקין מבחינה הורמונלית. המאמץ האדיר להימלט מפני ההרהורים נועד בלאו הכי לכישלון ברוב המקרים, ואין טעם לחרוג מסדר החיים הנורמלי כדי לנסות להתגבר על כך.

יצר הרע של ההרהור אינו מבחין כל כך בטיבם של ההרהורים. מי שעוסק כל ימיו במאמץ אדיר לגרש את הזכוב הטרדן, שקוע בזכוב לא פחות ממי שאינו מנסה כלל לגרש את הזכוב השורק ליד אוזנו. מה אכפת לו ליצר הרע אם האדם משוקע במחשבות על אודותיו מתוך חיבה או מתוך איבה? כל עוד אין הוא שוכח אותו לרגע, היצר עשה את מלאכתו.¹⁶

קרי

כשם שאי-אפשר להימלט מהרהורים, כך כמעט שאי-אפשר לבחורים רווקים להימלט מראיית קרי, וגם את זה חשוב להבהיר להם, לחסוך מן הנפשו מעמסה עצומה ונוראה של פחדים וחרדות, כישלונות וייסורים.

אחד מעשרה נסים שנעשו לאבותינו בבית המקדש היה שלא אירע קרי לכוהן גדול ביום הכיפורים.¹⁷ כדי שלא לסמוך על הנס, נקטו בסדרת פעולות די דרמטיות, ובקיצור – שמרו אותו ער כל הלילה שלפני יום העבודה הגדול, כפי שהורתה המשנה: "אם היה חכם דורש" (יומא פ"א מ"ו), היינו שהיה דורש "בדבר הלכה כל ליל יום הכיפורים, שלא יישן ויראה קרי" (רש"י יומא יח ע"ב). הרי שגם אם היה כוהן גדול תלמיד חכם, חששו שיראה קרי. ויש לזכור: מדובר בכוהן גדול, אדם נשוי, ובכל זאת, החשש לקרי היה כה גדול, שההצלה ממנו נחשבה לנס!

בסדר החיים של המקדש מופיע הטיפול בבעיית הקרי כחלק מן הסדר היומיומי של השינה וההשכמה:

בית המוקד – כיפה, ובית גדול היה, מוקף רובדים של אבן, וזקני בית אב ישנים שם, ומפתחות העזרה בידם. ופרחי כהונה איש כסתו בארץ,

16. על הדימוי של יצר הרע לזכוב, עיין ברכות סא ע"א; ר' יעקב מהוסיאטין, אהלי יעקב א, פרשת וירא תרצ"ט, ירושלים תשמ"ד, עמ' כז-כח.

17. אבות פ"ה מ"ה.

לא היו ישנים בבגדי קדש, אלא פושטין ומקפלין ומניחים אותן תחת ראשיהן, ומתכסין בכסות עצמן. אירע קרי לאחד מהן, יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה, והנרות דולקין מכאן ומכאן, עד שהוא מגיע לבית הטבילה. ומדורה היתה שם, ובית כסא של כבוד, וזה היה כבודו: מצאו נעול – יודע שיש שם אדם, פתוח – יודע שאין שם אדם. ירד וטבל, עלה ונסתפג, ונתחמם כנגד המדורה. בא וישב לו אצל אחיו הכהנים עד שהשערים נפתחים, יוצא והולך לו

(תמיד פ"א מ"א).

ברור שבמקום שיש פרחי כהונה, יש חשש שאחד מהם ייטמא בלילה, ולכן במסגרת סדר היום של הכהנים מציעה המשנה גם את סידורי הטבילה לכוהן שנוזק לכך.

מעניין הדבר, שדווקא ביום הגדול והקדוש ביותר בשנה, המתח סביב עניין הקרי מתגבר. אולי מפני שזהו היום היחיד בשנה שישנה בעיה לטבול בו, בשל איסור הרחיצה, ואולי מפני שדווקא במקום שבו צד הקדושה מתגבר, גם הצד שכנגדו צובר כוח.

תני תנא קמיה דרב נחמן [= שנה התנא לפני רב נחמן]: הרואה קרי ביום הכפורים – עונותיו מחולין לו. והתניא [= והלוא שנינו]: עונותיו סדורין! [= ערוכים במסודר, ומשמע שייענש עליהם. מתרצת הגמרא:] – מאי סדורין? סדורין לימחל. תנא דבי רבי ישמעאל: הרואה קרי ביום הכפורים – ידאג כל השנה כולה, ואם עלתה לו שנה – מובטח לו שהוא בן העולם הבא. אמר רב נחמן בר יצחק: תדע, שכל העולם כולו רעב והוא שבע. כי אתא רב דימי אמר: מפיש חיי, סגי ומסגי [= מרבה חיים, גדל ומרבה]

(יומא פח ע"א).

בעקבות דברי התנאים והאמוראים, כדאי ללמוד את תשובתו של הרב עובדיה יוסף לתלמיד חכם אחד שראה קרי ביום הכיפורים:¹⁸

18. שו"ת יביע אומר חלק ו אורח חיים סימן מד.

נשאלתי מתלמיד חכם אחד, שאירע לו מקרה לא טהור, שראה קרי ביום הכיפורים, וירא לנפשו לפי מאמר חז"ל, שהרואה קרי ביוהכ"פ ידאג כל השנה כולה, ומבקש תיקון לנפשו להושיעה להרגיעה, והנני להשיב בקצרה כמסת הפנאי.

הרב עובדיה מכביר מילות נחמה ועידוד לשואל, ואין כאן המקום להביא את התשובה בשלמותה עם אוצר המקורות הגדול שליקט כיד ה' הטובה עליו. נסתפק במספר משפטים:

וז"ל מהרי"ל בתשובה (סימן רד), אשר שאלת בענין הרואה קרי ביוהכ"פ, יש לו לדאוג ולפשפש במעשיו, ויחזור מעבירות שבידו, ויסגף עצמו במה שאפשר לו, כן שמעתי על בעלי הוראה דאתרמי להו הכי [= שאירע להם כן]. וזימנין דאתי מרוב טירחא [= פעמים שהקרי בא מתוך טרחה] (עיינן שבת קכז ע"ב), או מרוב אכילה ושתייה. ובשבעה דרכים בודקים את הזב, וכולם מרגילים לכך. ואפי' כהן גדול היו מונעים ממנו כל דבר הרגיל להרבות זרע (עיינן יומא יח). ומכל מקום לא יתיאש מן הפורענות ומן הרחמים, וישוב אל השי"ת בכל נפשו, והוא רחום יכפר... ועיינן בשו"ת אמרי אש (חלק אורח חיים סימן מו) שכתב, ישמח לבך אהובי ובטח בה' הטוב שלא יאונה לך כל און בחסדי ה', וכמה וכמה קרה להם כדבר הזה, ובחסדי ה' עלתה להם שנה ולא חסרו מאומה... ולפי דרכנו למדנו, שאם יש לתלות בדרך הטבע בריבוי מאכל ומשתה וכיוצא בזה, אין הכי נמי דלא הוי סימן קללה, ואין בזה כל סימן הן לטוב הן למוטב, וכדברי האחרונים הנ"ל, ומאחר שרוב העולם מרבים לאכול ולשתות בערב יום הכיפורים, כדי לקיים מצות חז"ל: 'כל האוכל ושותה בתשיעי, מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי' (יומא פא ע"ב), לכן אין לדאוג כלל. וכן הוריתי כמה פעמים לאנשים רבים שאירע להם מקרה לא טהור ביום הכיפורים, שאין להם לדאוג, מהטעם הנ"ל, ובלבד שיתחזקו בלימוד תורתנו הקדושה שהיא חיינו ואורך ימינו, וב"ה עלתה להם שנה לחיים טובים ולשלום. ועיינן בירושלמי (יומא פ"ח ה"א). ובהגהת מהרי"ל בספר דרשות מהרי"ל (הלכות ליל יום הכיפורים דף מה ע"ב) כתב, פעם אחת שאלו למהר"ש על הרואה

קרי ביום הכיפורים, ונצטער על זה מאד עד שלא היה יכול ללמוד ולעשות שום דבר מרוב דאגתו, והשיב מהר"ש שיפשפש במעשיו, ואם עלתה לו שנה וכו', ושאל יצער עצמו ואל יבטל לימודו מחמת זה, כי ראה שכמה גדולים ואנשי מעשה ראו קרי ביום הכיפורים וחיו אחר כך שנים רבות, ויעסוק בתלמוד תורה, שהתורה מכפרת. עד כאן.
וכן כתבו האחרונים להזהיר בעיקר על לימוד תורה...¹⁹

טהרה וקדושה

כאשר המורה משתף את עצמו עם התלמיד, בבחינת "עמו אנכי בצרה", מביין התלמיד שהתביעה של התורה ממנו היא אמנם גבוהה ונשגבה, אולם הציפייה ממנו לעמוד בה אינה מוחלטת, ומידת האכזבה מן הכישלון, הן של מוריו ורבותיו ממנו, והן שלו מעצמו, אינה כה גדולה. דווקא מן המקום הזה, הוא יכול להתחיל להתמודד באופן בריא יותר עם המשימה של הגברת הקדושה והטהרה בחייו.

מצד אחד, עליו לדעת שהתורה חזקה מן הטומאה, ואם יתגבר בלימוד תורה ובמעשים טובים, הטומאה לא תקלקל את תלמודו, והכישלונות לא יכתימו את תורתו:

תניא, רבי יהודה בן בתירא היה אומר: אין דברי תורה מקבלין טומאה. מעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם למעלה מרבי יהודה בן בתירא [רש"י: בעל קרי היה]. אמר ליה: בני, פתח פיך ויאירו דבריך, שאין דברי תורה מקבלין טומאה, שנאמר 'הלוא כה דברי כאש נאם ה' (ירמיהו כ"ג, ט) – מה אש אינו מקבל טומאה, אף דברי תורה אינן מקבלין טומאה (ברכות כב ע"א).

19 ועיין בהרחבה בספרו של הרב יהושע שפירא, **אשיב ממצולות - על נפתולי הנפש ונועם התשובה בענייני קדושת הברית**, רמת גן תשס"ג, המוקדש כולו לנושא זה. ראה גם את מאמר הביקורת של "רונס על גישתו של הר"י שפירא, 'התמודדות חינוכית והלכתית עם האיסור הוזהר', **צהר** כא, תשס"ה, עמ' 183-191.

מצד שני, הוא יבין שיש מקום להשתדלות, למאמץ, ולהגברת הקדושה והנקיות בחייו, הן בדעות והן במעשים. על בסיס זה ניתן לפתוח בדין על ערכה של הקדושה ועל משמעותה לעולמו הפנימי ולעידון נפשו:

אמר רבי יודה בן פזי: ולמה סמך הכתוב פרשת עריות לפרשת קידושין? ללמדך, שכל מי שהוא פורש מן העריות נקרא קדוש, שכן שונמית אומרת לאישה: 'הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא' (מל"ב ד', ט)... רבי אבין אמר: שלא הביט בה. ורבנן אמרין: שלא ראה טיפת קרי מימיו. אמתיה דרבי שמואל בר רב יצחק אמרה: מן יומי לא חמת מילה בישא על מנוי דמרי [= שפחתו של רבי שמואל בר רב יצחק אמרה: מימי לא ראיתי דבר רע – כתמי זרע – על בגדיו של אדוני].²⁰

להיות בבחינת אלישע זהו אתגר לא פשוט, אבל צעירים אוהבים אתגרים גדולים. אם הנער חושב שהוא נכשל במשימה פשוטה, שכל אחד מסוגל לעמוד בה מלבדו, הוא נעצב אל לבו ונדכא, אולם אם מוצע לפניו אתגר של גדולה, הוא עשוי להתעודד ולבקש להגיע למעלות גבוהות במידת האפשר. תפקידו של המחנך הוא כפול: מצד אחד להרגיע ולנחם, ולהעמיד את הדברים בפרופורציות נכונות. מצד שני, לעודד את תלמידו לשאוף לגדולות, גם בתחומים שתוארו על ידי חכמים כקשים ומאתגרים ביותר.

20. ירושלמי יבמות פ"ב, ג ע"ד.